

εἶναι ἀπλοῦν φαινόμενον, ἐξηρημένον καὶ προσδιωρισμένον ἐκ τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου. Πρὸ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀληθείας τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ ναυαγεῖ αἰωνίως ὁ ὕλισμὸς ὡς θεωρία περὶ τοῦ κόσμου. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος μετὰ τῆς αἰτιώδους αὐτοῦ συναφείας καὶ κανονικότητος δὲν ἀποτελεῖ πᾶσαν—καὶ πρὸ παντὸς οὐχὶ τὴν ἀληθῆ (πραγματικὴν) πραγματικότητα—, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἐν μορφῇ ποιήσεως προσδιωρισμένης ὑθησκευτικῶς, ἠθικῶς ἢ αἰσθητικῶς καταρτίσωμεν ἰδανικὴν τινα θεωρίαν περὶ τοῦ κόσμου.

Μόνον ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ εἶναι δυνατὴ θεωρία τις περὶ τοῦ κόσμου. Ἐπιστημονικὴ γνῶσις τῆς πραγματικότητος δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις περιορίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ τρόπου καθ' ὃν συντελεῖται ἡ γνῶσις καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Δ'. Ὁ Θετικισμὸς (Comte, Mill, Spencer).

i. Auguste Comte (1798 — 1857)

(Κόντ).

Βίος: Ὁ Auguste Comte ἐγεννήθη ἐν Montpellier κατὰ τὸ 1798 καὶ ἐμορφώθη εἰς διάφορα πολυτεχνεῖα. Εἰς Παρισίους ἐγνώρισε τὸν κοινωνιολόγον καὶ πολιτικὸν St. Simon, ὁ ὅποιος ἐξήσκησεν ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην ἐπίδρασιν. Ἔνεκα τῶν πολιτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῶν περιεχομένων εἰς τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του ἀπώλεσε τὴν θέσιν του τοῦ βοηθοῦ τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Πολυτεχνικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων καὶ ἔζησεν ἔκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του τῇ συνδρομῇ πολλῶν εὐπόρων φίλων του, ἐκτιμώντων αὐτόν.

Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του ἐπιγράφεται Cours de philosophie positive (μαθήματα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας).

Ἀληθῆ καὶ θετικὴν γνῶσιν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν μόνον ἐκ τῶν γεγονότων τῆς ἐμπειρίας, ἐκ τῶν φαινομένων δῆλα δὴ. Τὰ ζητήματα τῶν ὁποίων ἡ λύσις, ὡς δυνατὴ, εἶναι ἔργον τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἡ παρατήρησις τῶν φαινομένων καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν κανονικῶν αὐτῶν σχέσεων (φυσικῶν νόμων) τῇ βοηθείᾳ τοῦ πειράματος· ἡ ἀναγωγὴ τῶν φυσικῶν φαινομένων εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν μικρότατον ἀριθμὸν γενικωτάτων νόμων, ἐκ τῶν ὁποίων νὰ δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι πάντα τὰ φαινόμενα· ὁ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμὸς καὶ ὑπολογισμὸς μελλόντων γεγονότων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων τούτων. Ἡ μέθοδος τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἐπαγωγικὴ, ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας· ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν πορισμάτων αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συμφωνίας αὐτῶν πρὸς τὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἐσχίτης αἰτίας τῶν πραγμάτων καὶ τῶν συμβαινόντων εἶναι ἀδύνατος. Ἡ μεταφυσικὴ ὡς ἐπιστήμη εἶναι ἀδύνατος, πᾶσα δὲ ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶναι σχετικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ.

Συμφώνως πρὸς ταῦτα ἡ φιλοσοφία ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ, ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀληθείας τῆς θετικιστικῆς ἀπόψεως, ἔχει καὶ τὸν σκοπὸν νὰ τακτοποιήσῃ τὰς ἐπιστήμας, νὰ χωρίσῃ ταύτας ἀναλόγως τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν εἰς τάξεις καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὰ σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Τὰς ἐπιστήμας δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν κατὰ τὴν ἑξῆς σειρὰν: 1) Ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μὲ τὰ γενικώτατα καὶ μάλιστα ἀφηρημένα, ἦτοι τὸν ἀριθμὸν, τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον. Εἰς τὴν μαθηματικὴν ἡ ἀριθμητικὴ προηγεῖται τῆς γεωμετρίας, ἀμφότεραι δὲ προηγούνται τῆς μηχανικῆς. 2) Ἡ ἀστρονομία. 3) Ἡ φυσικὴ. 4) Ἡ χημεία. 5) Ἡ βιολογία. 6) Ἡ κοινωνιολογία. Ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τούτων αἱ κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν σειρὰν τελευταῖαι προὔποθέτουσι τὰς κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν προηγουμένας αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν

ὡς βάσεις αὐτῶν. Βαίνουνσι δ' αἱ ἐπιστήμαι, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς σειρᾶς αὐτῶν, ἐκ τοῦ γενικωτάτου καὶ ἀφηρημένου εἰς τὸ μερικὸν καὶ συγκεκριμένον. Ἡ ψυχολογία δὲν εἶναι κατὰ τὸν Comte ἰδιαιτέρα τις ἐπιστήμη. Ἡ λύσις τῶν προβλημάτων αὐτῆς εἶναι ἔργον ἐν μέρει μὲν τῆς βιολογίας, ἐν μέρει δὲ τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ λύσις δὲ τῶν προβλημάτων τῆς ἠθικῆς ἀνήκει εἰς τὴν κοινωνιολογίαν.

Αἱ θετικιστικαὶ ἀρχαὶ ἀνεπτύχθησαν βραδέως ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξελίξεως. Τῷ ὄντι δὲ οὕτως ἔπρεπε νὰ συμβῆ, διότι ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περὶ τοῦ κόσμου διατρέχει τρία κύρια στάδια : 1) Τὸ μυθολογικὸν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον διαβλέπομεν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας τὰς αἰτίας τῶν φυσικῶν φαινομένων. 2) Τὸ μεταφυσικὸν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἀφηρημένα ἔννοιαι, π. χ. οὐσία, αἰτία, σκοπός, ἀναλαμβάνουσι τὸ ἔργον τῶν θεῶν καὶ τῶν δαιμόνων. 3) Τὸ μήπω ἐφαρμοσθὲν εἰς πάντας τοὺς κλάδους θετικιστικὸν στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον εὕρισκόμεθα νῦν καὶ τὸ ὁποῖον, παραιτούμενον τῆς γνώσεως τῶν ἐσχάτων αἰτιῶν, περιορίζεται εἰς τὸν ἐμπειρικὸν προσδιορισμὸν τῆς κανονικῆς συναφείας τῶν φαινομένων. Ἀτυχῶς ἐλαχίστη χρῆσις ἐγένετο μέχρι τοῦδε τῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων τοῦ θετικισμοῦ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν. Πρέπει λοιπὸν αὕτη νὰ ἐξετασθῆ καὶ νὰ ἐρευνηθῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἵνα τοιουτοτρόπως ἀνυψωθῆ εἰς τὴν τάξιν πραγματικῆς ἐπιστήμης. Τὴν δὲ ἐφαρμογὴν ταύτην τῶν ἀρχῶν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν κοινωνιολογίαν θεωρεῖ ὁ Comte ὡς τὸν σπουδαιότατον τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκε διὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Πρέπει δι' ἐπαγωγικῆς ὁδοῦ ν' ἀνευρεθῶσιν οἱ ὅροι ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ὁρισθῶσιν οἱ νόμοι οἱ κανονίζοντες τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐντεῦθεν προκύπτουσι πρακτικοὶ κανό-

νες διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνίας. Σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος, ἡ ὑπερνίκησις τοῦ ἐγωϊσμοῦ διὰ τοῦ ἀλτρουϊσμοῦ. Ἐκαστος πρέπει νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς καὶ νὰ προαγάγῃ τὸ γενικὸν ἀγαθόν. Εἰς ἕκαστον πρέπει νὰ παρασχεθῇ ἡ δυνατότης νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ προαγάγῃ τὰς ἰκανότητάς καὶ δεξιότητάς αὐτοῦ. Ἐκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητῇ ἐργασίαν καὶ τρόπον διαίτης συμβιβασμένον πρὸς τὴν ἀνθρώπινην ἀξίαν. Βραδύτερον ὁ Comte συνεπλήρωσε τὴν θετικιστικὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν διὰ τινος νέας θρησκείας, «τῆς θρησκείας τῆς ἀνθρωπότητος». Αἱ λεπτομέρειαι τῆς θρησκείας ταύτης πρέπει νὰ παραληφθῶσιν ἑνταῦθα.

2. John Stuart Mill (1806—1873)

(Μίλ)

Βίος : Ὁ John Mill, υἱὸς τοῦ φιλοσόφου James Mill, ἐγεννήθη ἐν Λονδίῳ (1806). Τὰς πρώτας γνώσεις μετέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ πατήρ του. Τόσον δὲ προσεκτικὴ ἦτο καὶ τόσον ἀποτελεσματικὴ ἀπέβη ἡ διδασκαλία τοῦ πατρός, ὥστε εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν ὁ υἱὸς του ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο προύγματι σοφός. Ἄφ' οὗ ἐπὶ τινα χρόνον διετέλεσεν ἰδιωτικὸς διδάσκαλος καὶ ἐσπούδασε συγχρόνως νομικά, εἰσῆλθε κατὰ τὸ ἔτος 1823 εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν. Ἀμειβόμενος ἕκτοτε ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ κράτους ἔζη βίον ἰδιώτου, διατελέσας μόνον ἐπὶ τινα ἔτη (1866—68) μέλος τῆς Κάτω Βουλῆς. Ἀπέθανεν ἐν Λνίγστον (1873).

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων του : Σύστημα τῆς παραγωγικῆς καὶ ἐπαγωγικῆς λογικῆς 1843. Περὶ ὠφελιμισμοῦ 1863. Βάσανος τῆς φιλοσοφίας τοῦ W. Hamilton 1865. Τρεῖς πραγματεῖαι περὶ θρησκείας 1874 (ἐκδοθεῖσαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως).

Ὁ Mill ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὴν περὶ

γνώσεως θεωρίαν, ἐξετάσας αὐτὰς ἀπὸ θετικιστικῆς ἀπόψεως. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτὸν καθίστανται καταφανέσταται καὶ αἱ δύο ὕψεις τοῦ θετικισμοῦ, καὶ αἱ ἀλήθειαι τὰς ὁποίας οὗτος ἐμπεριέχει, ἀλλὰ καὶ αἱ πλάνα αὐτοῦ. Ἡ γνῶσις ἡμῶν στηρίζεται κατ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἀφετηρία δ' αὐτῆς εἶναι τὰ μερικὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, αἰσθήματα, ἀντιλήψεις κτλ. Στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων φθάνομεν δι' ἐπαγωγικῆς ὁδοῦ εἰς γενικὰς προτάσεις, εἰς γενικοὺς νόμους. Πᾶσα ὁμως ἐπαγωγή δύναται ἐν τέλει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς παραγωγή, διότι, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν, στηρίζεται ἐπὶ γενικῶν τινῶν ἀρχῶν, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος καὶ τὴν πραγματικότητα προϋποθέτει. Τοιαῦται δὲ ἀρχαὶ εἶναι ἢ κατὰ νόμους ὠρισμένους καὶ ἔχοντας συγχρόνως γενικὸν κῦρος ἀλληλουχία τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ ἢ γενικὴ ἰσχὺς τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος. Ζητῶν δ' ὁ Mill ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ γενικοῦ κύρους τῶν μνημονευθεισῶν ἀρχῶν ἀποκτᾶται δι' ἐφαρμογῆς τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, στερεῖ τὴν μέθοδον ταύτην τῆς βάσεως αὐτῆς, ἄνευ τῆς ὁποίας αὕτη δὲν εἶναι δυνατὴ, καὶ περιπλέκεται εἰς ἀντιράσεις, αἱ ὁποῖαι δεικνύουσιν ὅτι πράγματι πᾶσα ἐπαγωγικὴ κρίσις περὶ τῆς ἐμπειρίας στηρίζεται ἐπὶ προϋποθέσεων αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γενικεύσεις ἐμπειριῶν.

Εἰς τὴν ψυχολογίαν ἀσπάζεται ὁ Mill, ὡς καὶ ὁ Hume, τὴν θεωρίαν τοῦ Associationism, τῆς ἀλληλουχίας δηλαδὴ τῶν παραστάσεων, καὶ ἀποπειρᾶται νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ψυχικὸν βίον ἕκ τινος μηχανισμοῦ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐνοῦνται πρὸς ἀλλήλα κατὰ τινὰ τρόπον διενεργούμενον πάντοτε ὁμοίως καὶ ἀπαραλλάκτως καὶ δυνάμενον νὰ καθορισθῇ δι' ἐπαγωγικῆς μεθόδου. Κατὰ ταῦτα πᾶσα λογικὴ ἀναγκαιότης φαίνεται ὡς ἀποτέλεσμα ἀπλῆς συμπλοκῆς ἢ ἀλληλουχίας ὠρισμένων παραστάσεων. Μετὰ τῆς θεωρίας ταύτης περὶ ἀλ-

ληλουχίας τῶν παραιτιάσεων συνδέει ὁ Mill τὰς θεωρίας τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τοῦ φαινομεναλισμοῦ, ἐξάραον τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων ἡμῶν καὶ χαρακτηρίζων ταῦτα ὡς ἀπλᾶ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Ἦ δὲ βεβαιότης ἡμῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐκτὸς ἡμῶν κόσμου πραγμάτων καὶ περὶ τῆς συνυπάρξεως ἐν αἰῶνι ὑποκειμένου τῶν αἰσθημάτων, παραιμένουτος πάντοτε τοῦ αὐτοῦ—δῆλα δὲ τοῦ ἐγὼ—ἡ βεβαιότης αὕτη εἶναι μόνον τὸ ψυχολογικῶς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τοῦ ψυχικοῦ μηχανισμοῦ. Πραγματικὰ εἶναι εἰς ἐκάστην στιγμὴν μόνον τὰ αἰσθητά τὰ ὅποια πράγματι ἔχομεν. Ἔχομεν συνείδησιν ὅμως ὅτι τὰς ἀντιλήψεις τὰς ὁποίας ἀπᾶξ ἔσχομεν δυνάμεθα πάλιν νὰ ἔχομεν καὶ ἀνεμύνηται τὴν ἐπίνοιον αὐτῶν ὑπὸ ὁρισμένης συνθήκας. Αἱ διαρκεῖς ὅμως αὐτὰς δυνατότητες λιμβάνουσαι εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἐπέναντι τῶν ἐκαστοτε αἰσθημάτων ἡμῶν, τὰ ὅποια εἶναι πραγματικά, τὸν χαρακτήρα τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ ἀποβιάνουσαι τοιούτουτρόπως ἐν ἀνεξάντητον ἡμῶν «εἶναι». Ἰδὲ τὸ ψυχολογικὸν ὅμως καὶ ψυχολογικῶς εὐνόητον γεγονὸς ταῦτο πρόκειται ν' ἀναχθῆ ἄλλας ὁ ἐξωτερικῶς κόσμος. Ὡσαύτως καὶ τὸ διαρκές ἐγὼ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ μετὰ ψυχολογικῆς ἀναγκαιότητος διὰ τοῦ ψυχικοῦ μηχανισμοῦ παραγομένη ἰδέα ἢ πίστις, ὅτι τὰ αἰσθητά τὰ ὅποια δὲν ἔχω τὴν δυνάμει ἐν τούτοις ὑπὸ ὁρισμένης συνθήκας, νὰ ἔχω πάντοτε. Ὁ Mill ὅμως περιπίπτει εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φαινομεναλισμὸν, δεχόμενος ἄφ' ἐνὸς μὲν ὅτι τὰ αἰσθητά γεγονότα δεόν νὰ νοηθῶσιν ὡς φυσιολογικά, ἄφ' ἑτέρου δ' ὅτι ἡ διαμόρφωσις καὶ ἀποτέλεσις τῆς ὅλης προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλω τῆς φύσεως. Καὶ ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ ἐγὼ ἀνομολόγησεν ὁ Mill ὅτι εἶναι ἀνεξήγητον πῶς σειρὰ τις αἰσθημάτων δύναται νὰ ἔχη συνείδησιν περὶ ἐαυτῆς ὡς σειρᾶς. Ἐὰν δῆλα δὲ δεχθῶμεν τὴν

ψυχὴν ὡς ἀπλοῦν μηχανισμόν, εἶναι ἀνεξήγητον πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ παραχθῇ καὶ μόνη ἡ ἰδέα τοῦ διαρκοῦς «ἐγώ».

Ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ὁ Mill εἶναι ὁπαδὸς τοῦ ὠφελισμοῦ (Utilitarismus), τῆς θεωρίας δῆλα δὴ ὅτι ἡ ἀξία ἢ ἀπαξία τῶν πράξεων ἡμῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν, ἐκ τῆς ὠφελείας δῆλα δὴ ἢ βλάβης τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουσι. Μέτρον τῆς ἀξίας τῶν πράξεων ἡμῶν εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατόν μεγίστη εὐδαιμονία ὅσον τὸ δυνατόν περισοτέρων ἀτόμων. Πᾶσα πράξις ἐξυπηρετοῦσα τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ προάγουσα αὐτὸν εἶναι ἀγαθὴ. Ἐπικαλούμενος ὅμως διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου τὸ ἠθικὸν συναίσθημα καὶ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν ἐκάστου καὶ δεχόμενος ποιοτικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν εὐαρέστων συναισθημάτων καταστρέφει δι' ἀσυνεπείας τὴν βάσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ θεωρίας.

3. Herbert Spencer (1820—1903)

(Σπένσερ)

Βίος: Ὁ Herbert Spencer, υἱὸς διδασκάλου, ἐγεννήθη ἐν Derby (1820). Τὰς πρώτας γνώσεις μετέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ πατήρ του, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ θεῖός του, κληρικός. Μέγας ὅμως φιλόσοφος ἀνεδείχθη κυρίως διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μακροχρονίου σπουδῆς, χωρὶς ποτε νὰ φοιτήσῃ εἰς δημοσίαν τινὰ ἀνωτέραν ἢ κατωτέραν σχολὴν ἢ εἰς τι πανεπιστήμιον. Ἐπὶ τινὰ ἔτη (1837—45) διετέλεσε μηχανικὸς σιδηροδρόμων, μετὰ δὲ ταῦτα δημοσιογράφος (1848—52), μέχρις ὅτου ἀπεσύρθη καὶ ἔζη ἰδιωτικὸν βίον. Συχνότατα ὑφίστατο σκληρὰς οἰκονομικὰς δοκιμασίας καὶ ἔβλεπε τὴν ὑγείαν αὐτοῦ φθίνουσαν. Παρὰ τὰς δυσχερείας ταύτας εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ βίου του, τὴν ἐπεξεργασίαν δῆλα δὴ καὶ συμπλήρωσιν τοῦ συστήματος τῆς συνθετικῆς φιλοσοφίας, τὸ ὁποῖον τέλος τῇ ἀρωγῇ συνδρομητῶν ἠδυνήθη νὰ ἐκδώσῃ. Ἀπέθανεν ἐν Brighton (1903).

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων του : Βάσεις τῆς φιλοσοφίας. Ἀρχαὶ τῆς βιολογίας. Ἀρχαὶ τῆς ψυχολογίας. Ἀρχαὶ τῆς κοινωνιολογίας. Ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὁμοῦ τὸ «Σύστημα τῆς συνθετικῆς φιλοσοφίας». 1862—96. Ἡ ἀγωγή, ἥτις μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν.

Κατὰ τὸν Σπενσερ, ὁμοῦ μενον ἐκ θετικιστικῶν προϋποθέσεων, ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας ἔγκειται εἰς τὸ ἐξῆς : εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ὑψίστων καὶ θεμελιωδῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν ὑψίστων καὶ γενικώτατον κῆρος ἔχόντων νόμων. Αἱ θεμελιώδεις αὗται ἐννοιαὶ ἢ οἱ νόμοι οὗτοι, οἱ ἔχοντες γενικώτατον κῆρος θ' ἀποτελῶσι τὴν βῆσιν ἐκ τῆς ὁποίας θ' ἀπορρέωσι πάντα καὶ διὰ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἐξηγοῦνται πάντα. Οἷας δὴποτε φύσεως φαινόμενον καὶ οἷα δὴποτε σχέσις μεταξὺ φαινομένων πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τοὺς νόμους τούτους καὶ νὰ ἐξηγηθῆ δι' αὐτῶν. Αἱ προσπάθειαι κατὰ ταῦτα τῆς φιλοσοφίας τείνουσιν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς ὁλότητος τῶν φαινομένων εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κῆρος τῶν ὑψίστων καὶ γενικωτάτων τούτων νόμων. Τὸ σύνολον κατὰ ταῦτα τῶν φαινομένων πρέπει νὰ παρατηρηθῆ καὶ νὰ ἐξετάζεται ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ ὑψίστων καὶ γενικωτάτων ἀπόψεων. Εἰς τοῦτο δ' ἔγκειται ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν εἶναι ἕνωσις τῆς γνώσεως ἡμῶν, περίληψις αὐτῆς εἰς ἓν ὅλον (complete unification of knowledge), ἐν ἣ πᾶσα εἰδικὴ ἢ μερικὴ ἐπιστήμη παριστᾷ μόνον μίαν μερικὴν ἕνωσιν.

Πᾶσα ὅμως γνώσις, ἀποκτομένη κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, εἶναι σχετικὴ, ἐξηρητημένη καὶ προσδιορισμένη ἐκ τῆς φύσεως τῆς γνωστικῆς ἡμῶν δυνάμεως, ἐκ τῆς νοήσεως ἡμῶν. Ἡ νόησις ἡμῶν εἶναι σχετικὴ καὶ δύναται μόνον σχετικὸν «εἶναι» νὰ γνωρίσῃ. Ἡ νόησις ἡμῶν γινώσκει τὰ πράγματα παραβάλλουσα ταῦτα πρὸς ἄλληλα καὶ διακρίνουσα αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων, γινώσκει δ' οὕτω τὰ πρά-

γματα κατὰ τὸ σχετικὸν αὐτῶν «εἶναι», οὐχὶ δὲ κατὰ τὸ ἀπόλυτον αὐτῶν «εἶναι». Δὲν γινώσκει δῆλα δὴ τὰ πράγματα ὡς ταῦτα εἶναι καθ' ἑαυτά, ἄνευ οἷας δήποτε σχέσεως. Ὅπισθεν ὅμως παντὸς φαινομενικοῦ καὶ σχετικοῦ ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτον, ἀποτελοῦν δι' ἡμᾶς τὸ αἰώνιον ἄγνωστον (ἄγνωστικισμός, Agnosticismus). Μόνον τὸ ὅτι ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτον δύναται τις νὰ δισχυρισθῆ, διότι τὸ σχετικὸν ὑποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀπολύτου. Ἀποτελεῖ δ' οὕτω τὸ ἄγνωστον ἀπόλυτον τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον θρησκεία καὶ ἐπιστήμη συναντῶνται. Ἡ ἐπιστήμη δεικνύει τὸ ἀνεξερεύνητον, τὸ ἀποτελοῦν διὰ τὴν θρησκείαν ἀντικείμενον λατρείας.

Αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι διὰ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ νοηθῆ καὶ νὰ ἐξηγηθῆ ἢ ποικιλία τῶν φαινομένων εἶναι αἱ ἑξῆς: χώρος, χρόνος, ὕλη, δύναμις, κίνησις. Αἱ δὲ ὑψίσται ἀρχαὶ καθ' ἃς κανονίζονται τὰ φαινόμενα καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν εἶναι 1) ἡ ἀρχὴ τῆς διατηρήσεως τῆς ὕλης, 2) ἡ ἀρχὴ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας καὶ 3) ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Spencer ἀποδίδει τὴν αὐτὴν ὑψίστην σημασίαν τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Hegel, ἀλλ' ἐν νατουραλιστικῇ καὶ θετικιστικῇ ἔννοιά.

Διατήρησιν τῆς ὕλης λέγοντες νοοῦμεν τὸ γεγονὸς κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σύμπαν ὑπάρχει πάντοτε ἡ αὐτὴ ὕλη, τὸ αὐτὸ δῆλα δὴ ποσὸν ὕλης, τὸ ὁποῖον, οὐδεμίαν αὐξομείωσιν ὑφιστάμενον, ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς εἰς τὰ ἐν χώρῳ ὑπάρχοντα πράγματα, διαφόρως κατανεμημένον καὶ κατατεταγμένον.

Διατήρησιν δ' ἐνεργείας λέγοντες νοοῦμεν τὸ γεγονὸς καθ' ὃ εἰς τὸ σύμπαν ὑπάρχει πάντοτε ἡ αὐτὴ—κατὰ τὸ ποσὸν αὐτῆς ἀμετάβλητος—(ἐνεργὸς καὶ δυναμικὴ) θεμελιώδης δύναμις, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς διαφόρους ἐξωτερικεύσεις ἢ μορφάς, αἱ ὁποῖαι μεταβάλλονται, λαμβάνουσα ἑκάστη τὴν μορφήν τῆς ἐτέρας. Θερμότης, ἠλεκτρισμός π.χ. εἶναι ἐξωτερικεύσεις ἢ μορφαὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία

ἄλλοτε μὲν παρίσταται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, ἄλλοτε δ' ὑπ' ἄλλην μορφὴν.

Πάντα κατὰ ταῦτα τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν κόσμον προέρχονται ἐκ τῆς διαρκοῦς καὶ διαφόρου ἐκάστοτε κατανομῆς τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνεργείας. Εἰς ἕκαστον πρᾶγμα δυνάμεθα, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑποπίπτει τοῦτο εἰς τὴν ἀνίληψιν ἡμῶν, μέτροι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐξαφανίζεται διὰ ταύτην, νὰ διακρίνωμεν δύο ἀντιθέτους καταστάσεις. Οἷον δήποτε δῆλα δὴ πρᾶγμα βλέπομεν παραγόμενον διὰ τῆς συναθροίσεως εἰς ἓν ὅλον συστατικῶν μερῶν, τέως διεσπαρμένων, τὰ ὁποῖα τοιοῦτοτρόπως ἀποβάλλουσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐν τῇ κινήσει. Οἷον δήποτε ἀφ' ἑτέρου πρᾶγμα βλέπομεν προερχόμενον, παῦρον νὰ ὑπάρχη διὰ τὴν ἀνίληψιν ἡμῶν, διὰ τῆς διασκορπίσεως τῶν συστατικῶν αὐτοῦ μερῶν. Εἰς μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ἔχομεν ἐξέλιξιν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν διάλυσιν. Ἡ ἐξέλιξις λοιπὸν ἔγκαιτα εἰς τὴν μετάβασιν ἐκ τινος καταστάσεως ἐν τῇ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει συνάρεια καὶ συνοχὴ εἰς κατάστασιν συναρείας καὶ συνοχῆς. Ἡ ἐξέλιξις εἶναι διαρκῶς ἀξαναομένη συγκέντρωσις (Integration). Οὕτω κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Kapff-Laplace τὸ ἡλιακὸν σύστημα ἐσχηματίσθη διὰ τῆς εἰς σφαιρὰ σώματα συμπήξεως πλήθους νεφελῶν. Ἐκαστὸν φυτόν, ἕκαστον ζῷον ἀυξάνεται διὰ τῆς εἰς ἑαυτὸ συγκεντρούσεως στοιχείων, τὰ ὁποῖα τέως ἦσαν διεσπαρμένα. Εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον συγκεντροῦνται αἱ οἰκογένειαι εἰς φυλάξ, αὐταὶ εἰς ἔθνη, ταῦτα δ' εἰς συμμαχίας μετὰ συνεδρίων καὶ διατητικῶν δικαστηρίων. Ἐκτὸς τούτου δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ἐξέλιξις ὡς μετάβασις ἐκ τινος ὁμοιογενοῦς εἰς ἀνομοιογενῆ κατάστασιν. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὡς ἕτερον οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς ἐξελίξεως ἡ διαρκὴς μεταβολή, προερχομένη ἐκ τῆς ἀπαύστως συντελουμένης διαφόρου κατανομῆς. Τὰ στοιχεῖα δῆλα δὴ τὰ συγκεντρούμενα πρὸς ἀποτελέσιν νέου

τινὸς κατανέμονται διαρκῶς κατὰ διάφορον τρόπον ἐν αὐτῷ, οὕτω δὲ συντελεῖται διαρκῆς τις μεταβολή. Αἱ καταστάσεις αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς ἀπαύστως συντελουμένης διαφόρου κατανομῆς εἶναι καὶ διάφοροι ἀλλήλων καὶ ἀνομοιογενέστεραι τῶν προηγουμένων καταστάσεων ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον. Οὔτε τὸ πλῆθος τῶν νεφελῶν ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθε τὸ ἡλιακὸν σύστημα ἦτο καθ' ἑαυτὸ ὁμοιογενές. Τὸ ἡλιακὸν ὅμως σύστημα εἶναι ἀνομοιογενέστερον τοῦ πλῆθους τῶν νεφελῶν ἐξ οὗ προῆλθε. Ὡστε β' οὐσιῶδες γνῶρισμα τῆς ἐξελίξεως εἶναι ἡ διαρκῆς μεταβολή ἢ προερχομένη ἐκ τῆς ἀπαύστως συντελουμένης διαφόρου κατανομῆς.

Αἱ περὶ ἐξελίξεως αὗται θεωρίαι ἐφαρμόζονται εἰς τὴν βιολογίαν. Ζωὴ εἶναι διαρκῆς προσαρμογὴ ἐξωτερικῶν σχέσεων πρὸς ἐσωτερικάς, ἡ ὁποία προοδεύουσης τῆς ἐξελίξεως ἀποβαίνει διαρκῶς τελειότερα. Αἱ σχέσεις ἀποβαίνουσι διαρκῶς πολυπλοκότεραι, λεπτότεραι, πολυαριθμότεραι. Ἡ ἰσχὺς τῆς ἐξελίξεως μετὰ τῶν κυριωτάτων αὐτῆς γνωρισμάτων ἀποδεικνύεται ἰδίως εἰς τὸ βιολογικὸν πεδίον. Ἡ ἐξέλιξις κυριαρχεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ὀργανισμῶν καὶ μερικῶς καὶ ὀλικῶς. Τὰ ἀνώτερα εἶδη προῆλθον ἐκ τῶν κατωτέρων. Μετὰ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς τῆς Δαρβινείου θεωρίας συμφωνεῖ ὁ Spencer. Καθ' ὅλην ὅμως τὴν γραμμὴν δὲν ἀποδέχεται τὴν Δαρβινεὶον θεωρίαν· τὰ ψυχικά φαινόμενα ἄλλοτε μὲν θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Spencer ὡς ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἄλλοτε δὲ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ ὡς παράλληλα πρὸς τὰ φυσικά. Ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος δὲν δύναται νὰ γνωσθῆ, ὡς καὶ ἡ τῆς ὕλης. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ ψυχικὸν πεδίον αἱ ἀνώτεροι λειτουργίαι παράγονται ἐκ τῶν κατωτέρων διὰ συγκεντρώσεως καὶ ἀπαύστως διενεργουμένης διαφόρου κατανομῆς. Αἱ βάσεις τῆς γνώσεως ἡμῶν, ἡ ἐποπτεία τοῦ χώρου, οἱ κανό-

νες τῆς νοήσεως, αἱ θεμελειώδεις ἔννοιαι τῶν ἐπιστημῶν εἶναι σήμερον εἰς πᾶν ἄτομον αἰγίον, ἔχουσι δῆλα δὴ τὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς τὸν ψυχοφυσικὸν ἡμῶν ὀργανισμόν, δι' αὐτῶν δὲ προσλαμβάνομεν πάσας τὰς νεωτέρας παρουσιάσεις. Τὸ ἄτομον ἐκληρονόμησε τὸν ψυχοφυσικὸν τοῦτον ὀργανισμόν ἐκ τῶν προγόνων αὐτοῦ. Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος εἶναι τὸ προϊὸν τῶν ἐμπειριῶν καὶ τῆς ἐργασίας ἀπείρων γενεῶν, ἐξικνουμένων μέχρι τῶν γεναρχῶν παντὸς τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου. Ὡστε τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα ταῦτα τῆς γνώσεως ἡμῶν ἀπεκτήθησαν δι' ἐμπειρικοῦ τρόπου.

Καὶ ἡ κοινωνία πρέπει κατὰ τὸν Spencer νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀργανισμὸς ἀναπτυσσόμενος κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐξελίξεως, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῆρος. Τείνει δ' ὁ ὀργανισμὸς οὗτος εἰς τὴν ἀποτελεσθῆναι ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ. Κατορθοῦται δ' ἡ ἰσορροπία αὕτη δι' ἀναλογίας μεταξὺ ἀλτροῦστικῶν καὶ ἐγωῖστικῶν συναισθημάτων. Διὰ τῆς ἀναλογίας δὲ ταύτης ἐξασφαλίζεται ἐξ ἴσου ἡ διατήρησις καὶ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ ἀτόμου. Ἐκτεινομένη δ' ἡ ἀναλογία αὕτη καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν λαῶν πρὸς ἀλλήλους θὰ ἐπιφέρῃ τὴν γενικὴν εἰρήνην. Ἡ ἠθικότης εἶναι μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εἰς τὴν συνείδησιν δὲ ἔχουσι ἐναποτεθῆναι αἱ ἐμπειρίαι τῶν προγόνων περὶ τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ βλαβεροῦ τῶν πράξεων. Ἡ συνείδησις εἶναι κατὰ ταῦτα διὰ τὸ ἄτομον ἐκ τῶν προτέρων, ὡς καὶ αἱ βάσεις τῆς γνώσεως ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς κληρονομικῶς ἐκ τῶν προγόνων, οἱ ὁποῖοι παρέλαβον αὐτὴν ἐκ τῆς ἐμπειρίας, εἶναι καὶ αὐτή, ὡς καὶ αἱ βάσεις τῆς γνώσεως ἡμῶν, ἐμπειρικῆς προελεύσεως καὶ οὐχὶ ἔμφυτος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ μεταφραστοῦ	Σελ.	ε'
Εἰσαγωγή. Ἐννοια καὶ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας. Σκοπὸς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. »		7

ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ἡ νεωτέρα φιλοσοφία μέχρι τοῦ Kant, Γενικὸς χαρακτηρισμὸς.	»	14
A'. Ὁ ὀρθολογισμὸς ἀπὸ τοῦ Descartes μέχρι τοῦ Spinoza.	»	26
1. René Descartes.	»	26
2. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν κατὰ περίπτωσιν αἰτιῶν Geulinx καὶ Malebranche.	»	38
3. Benedictus Spinoza.	»	43
B'. Ὁ ἐμπειρισμὸς ἀπὸ τοῦ Bacon μέχρι τοῦ Locke.	»	62
1. Francis Bacon.	»	62
2. John Locke.	»	68
Γ'. Ἡ διαμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν πρὸ τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου αἰῶνα. Γενικὴ ἐπισκόπησις.	»	82
1. Gottfried Wilhelm von Leibniz.	»	85
2. George Berkeley.	»	117
3. David Hume.	»	128

4. Ἡ Γαλλικὴ αἰσθησιαρχία καὶ ὁ ὕλι- σμός. Γαλλικὸς διαφωτισμός.	»	141
5. Wolff καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς διαφωτίσεως τῶν πνευμάτων ἐν Γερμανίᾳ.	»	143
Δ'. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία. Immanuel Kant.	»	146

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ἡ μετακαντιανὴ φιλοσοφία. Γενικὸς χαρα- κτηρισμός.	»	192
Α'. Ἡ ἰδεαλιστικὴ κατεύθυνσις.	»	199
Johann Gottlieb Fichte.	»	199
Joseph von Schelling.	»	208
Friedrich Hegel.	»	213
Arthur Schopenhauer.	»	225
Eduard von Hartmann.	»	235
Β'. Ἡ ρεαλιστικὴ κατεύθυνσις.		
1. Johann Friedrich Herbart.	»	240
2. Hermann Lotze.	»	248
Γ'. Νεοκαντιανισμός. Friedrich Albert Lange	»	257
Δ'. Θετικισμός.	»	259
1. Auguste Comte.	»	259
2. John Stuart Mill.	»	262
3. Herbert Spencer.	»	265

ΠΙΝΑΞ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελ.	Στ.	ἀντί	Διορθ. εἰς
ε΄	7	ἐλλείψεως	» ἐλλείψεως ταύτης
7	6	ὑψίστου κοί τελικοῦ	» ὑψίστων καὶ τελικῶν
82	1	αἰσθητισμός ¹	» αἰσθησιαρχία
95	18	συστατικῶν συντεθειμένων	» συστατικῶν συντεθειμένην
104-105	32-1	πνευματισμοῦ	» ἐμπειρισμοῦ
122	1	ἡ ἔκτασις δύναται	» ἡ ἔκτασις δὲν δύναται
129	5	ἀφοσιώσεως	» ἀφομοιώσεως
138 (ὑποσ). 26	26	τῆς αὐτῆς συνηθείας	» τῆς ἀπλῆς συνηθείας
141	26	διὰ περιεχομένων ἡτοιδιᾶσθημάτων	» περιεχομένων ἡτοιδημάτων
160 (ὑποσ). 1	1	Κατανόησις ἢ ὑπερβατικὴ κατανόησις	» κατάληψις ἢ ὑπερβατικὴ κατάληψις
193	26	τῆς δι' αὐτοῦ	» τοῦ δι' αὐτοῦ
223	29	σχηματικῆς	» σωματικῆς
239	10	ἐναντίου	» ἐναντίον
245		στατικῆ	» στατιστικῆ.

1) Ὃπου ὑπάρχουν αἱ λέξεις «αἰσθητισμός» «αἰσθητισταί» ἀντικατασταθοῦν διὰ τῶν λέξεων «αἰσθησιαρχία» «αἰσθησιαρχικοί».